

ÖSTRA STENBY KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Östra Stenby församling
Norrköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2006*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

ÖSTRA STENBY KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Östra Stenby församling

Norrköping kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Översiktskarta	5
Östra Stenby kyrkogård	5
Kyrkogårdens omgivning	5
Östra Stenby kyrka	5
Kyrkogårdens historik	6
Översiktlig beskrivning av vegetation m.m. – karta	10
Beskrivning av kyrkogården	11
Beskrivning av enskilda kvarter	16
Kvarter A	16
Kvarter B	17
Kvarter C	19
Kvarter D	20
Källor	22
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	23
Förklaring till exempellistan	23
Utvärderingskarta	24
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m.m. och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: "Om en

gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete har utförts av antikvarie Olle Hörfors, och rapport av antikvarie Jeannette Kreutz och Björn Rydell, Östergötlands läns museum 2006. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 086 97 Östra Stenby, 1980. I åkern väster om skolgården har skärvsten och stenavslag hittats (RAÅ 292). På kyrkogården har hittats en mångkantig stridsyxa i grå/vit porfyr som nu förvaras i Boglinatorp (RAÅ 142). 6 runstenar står på kyrkogården (utmärkta med prickar på kartan) och ytterligare två förvaras inne i kyrkan (RAÅ 142).

ÖSTRA STENBY KYRKOGÅRD

Kyrkogården är belägen i Östra Stenby, som ligger på norra Vikbolandet. Kyrkan ligger ca 1 km in från Arkösundsvägen, väg 209. Kyrkan är placerad mitt på den östra halvan av kyrkogården. Östra Stenby kyrka ligger i ett fornlämningsrikt område. Runt kyrkan finns ett flertal registrerade gravar, gravfält och skärvstenshögar från brons- och järnålder. Väster om kyrkan står sex runstenar uppställda. Deras placering är inte ursprunglig. Kyrkan ligger längst in i en forntida vik, ca 20-25 m ö h, och här har troligtvis funnits förhistorisk eller medeltida bosättning.

Kyrkogårdens omgivning

Väster om kyrkogården finns en mindre öppen gräsyta dit ett äldre torp, "Boglinatorpet" flyttats och används som hembygdsgård. Norr om kyrkogården ligger Östra Stenby skola från 1950-talet. Numera är skolan nedlagd och står tom. Öster om kyrkogården finns villabebyggelse och söder om denna finns ett område som har varit igenvuxet med tät slyskog och som nu håller på att röjas upp.

Östra Stenby kyrka

Kyrkans byggnadshistoria är inte helt klarlagd, men sannolikt uppfördes de äldsta delarna under 1100-talet. Den tillbyggdes med korsarmar under 1200-talet, utvidgades och valvslogs under 1400-talet, försågs med nytt korparti i slutet av 1600-talet och fick sin nuvarande gestaltning vid en omfattande ombyggnad 1858-1860 efter ritningar av arkitekt Johan Fredrik Åbom. Kyrkan har ett rektangulärt långhus med tresidigt avslutat kor, korsarmar i söder och norr samt torn i väster. Den norra korsarmen inrymmer sakristia. De vita fasaderna är spritputsade med slätputsade hörn, omfattningar och taklistor. De rundbågiga fönsteröppningarna är symmetriskt placerade och försedda med svartmålade gjutjärnsfönster från ombyggnaden 1858-1860. Huvudingången är via tornet i väster, men en ingång finns även på södra korsarmens södra sida.

En fullständig beskrivning och historik av kyrkan redovisas i separat rapport från utförd kyrkoinventering.

Kyrkogårdens historik

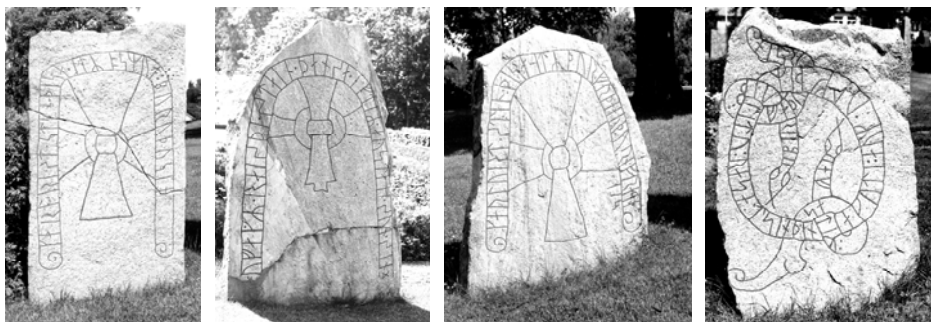

Utsnitt ur häresekononiska karten 1868-77, Östra Stenby. Ett T-format gångsystem är synligt på karten och en trädkrans kan anas innanför kyrkogårdsmuren.

I de äldsta källorna om Östra Stenby benämns socknen som "Stenbo". Det var 1370, men redan åtta år senare ändrades namnet till Stenby. Församlingen hade då egen kyrkoherde. Inga uppgifter finns om kyrkogårdens utvidgande under seklers gång. Sedan den häresekononiska karten tillkom under andra hälften av 1800-talet, har inte kyrkogården ändrat form.

Den äldsta bevarade gravvården på kyrkogården är troligen hällen över pastor Gelinus med familj i röd kalksten från 1651. Den ligger på marken norr om tornet tillsammans med andra "museistentar".

Flertalet cirka 1000-åriga runstenar har hittats i kyrkan och visar på kristendomens insteg i trakten under 1000-talet. Sex stycken runstenar hittades under ombyggnadsarbetena åren 1858-1860 i kyrkans grund. De togs bort, men murades in igen i södra korsarmsrummets innerväggar. De ställdes så att de kunde läsas från insidan. En av dessa runstenar var emellertid i så dåligt skick att den lades undan på vinden. 1938 återfanns ytterligare en, under kyrkans sockel. Den låg så att en del av skriften var synlig ut mot gräsmattan. 1939 placerades på förslag av dr Artur Nordén sex stycken runstenar, tre på var sida om gången, mellan de stora lövträd som då bildade en lummig allé från kyrkogårdens huvudingång i väster fram till tornet. 1974 och 2001 påbättrades den röda färgen på runstenarna. Runstenarna inne i kyrkan och ute på kyrkogården har RAÄ:s nummer 142:1-142:8 i fornminnesregistret.

Dessa runstenar står ute på Östra Stenbys kyrkogård. De fyra övre fotografierna kommer från Östergötlands läns museums samlingar. De två under är nytagna vid inventeringstillfället.

Denna runsten står inne i kyrkan. Foto ur Östergötlands läns museums samlingar.

1992 gjorde Östergötlands läns museum en antikvarisk kontroll väster om kyrkogården i samband med att ett torp, det s.k. Boglinatorpet skulle flyttas. Detta är ett gammalt båtsmanstorp som församlingen fått till skänks. När friluftsmuseet Gamla Linköping var under uppbyggnad fanns förslag på att flytta torpet dit. Vid undersökningen av den nya platsen för torpet framkom ett tunt skikt av rasmassor från ett murat hus. I lagret fanns tegel och murbruk. Troligtvis kommer fyndet från det stall som tidigare legat på platsen. Torpet rustades upp 1994 av församlingen, och dess förening "Boglinatorpets Vänner" och kyrkorådet ordnar med diverse verksamhet, exempelvis den årliga "Hemvändardagen" där Boglinatorpet är samlingsplatsen för församlingens verksamhet.

Beslut togs 2002 av länsstyrelsen om att en minneslund skulle få uppföras. Den kom att anläggas runt ett befintligt träd, en alm, och med en häck, 0,8-1 m hög, runtomkring. En ny gångväg av kalkstensplattor anlades från kyrkans sydportal till minneslund. Innanför häcken fortsätter plattgången i den norra delen där fyra mindre soffor placerades. Mot söder finns en plats för blommor och ljus. Vid ingången till minneslund placerades en sten.

Flygfoto över Östra Stenby kyrka 1958 ovan och nedan. Till vänster syns skolan. Foto ur Östergötland läns museums samlingar.

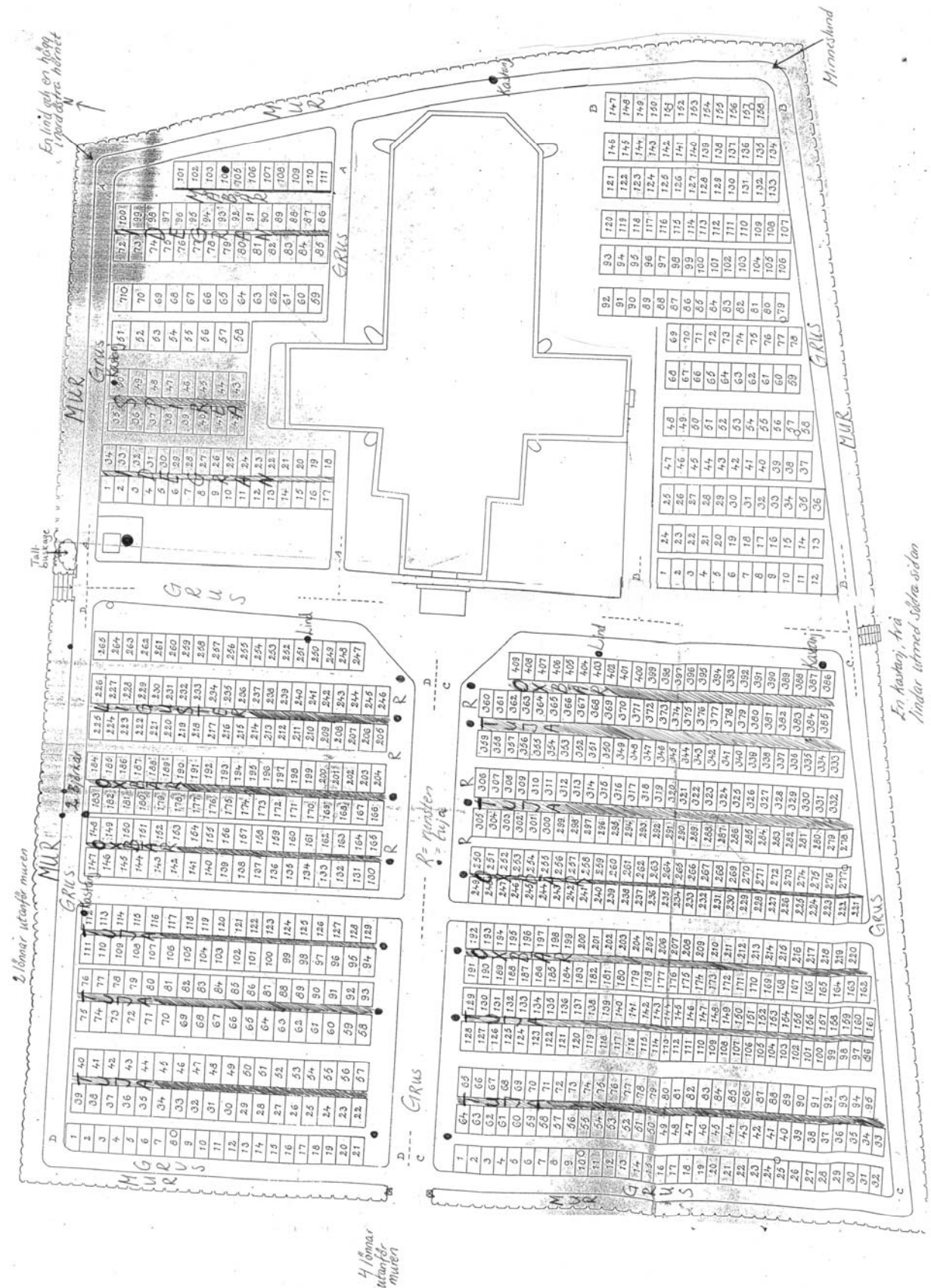

"Museistonar" norr om tornet.

Karta över Östra Stenby kyrkogård, visande vegetation etc.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av fyra kvarter. På kyrkans norra sida ligger kvarter A, och söder om kyrkan på den norra delen, ligger kvarter B. Väster om kyrkan ligger två rektangulära kvarter på varsin sida av huvudgången. Kvarteret på den norra sidan är kvarter D och på den södra sidan ligger kvarter C.

Allmän karaktär

Kyrkogården kan delas i två halvöar. Den östra består av en plåt där också kyrkan ligger. Den västra delen består av en sluttning mot väster. Denna delas på mitten av en grusgång flankerad av höga tujor och inte mindre än sex runstenar. Hela anläggningen omges av en stödmur och är uppfylld gentemot omgivningen. Anläggningen omges av en trädkrans och gravarna inne i kvarteren är ställda i raka linjer med rygghäckar bakom.

Omgärdning

Kyrkogården omges på alla sidor av en stödmur av mellan 0,3 och 1,0 m stor kilad sten. Muren är mellan 1,0 och 1,5 m hög.

Den norra respektive västra muren.

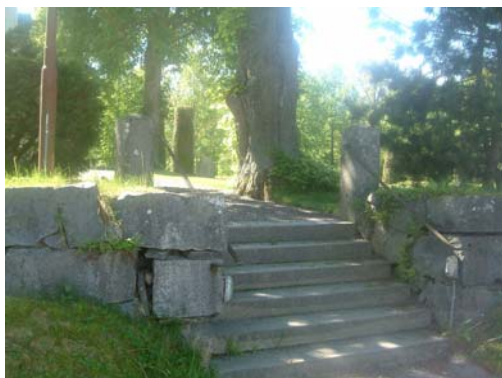
Den södra samt den östra muren.

Ingångar

Ingångar finns i väster, norr och söder. Till ingången i väster leder en allé av höga formklippta tujor. Ingången saknar grind, men har troligtvis tidigare haft en grind. Grindstolparna av granit är firsidiga och har spetsigt krön. Ingången på norra sidan leder ut mot en mindre parkering och vägen mellan kyrkan och skolan. Ingången i söder leder ut mot en mindre

gångstig. Direkt utanför den finns kyrkogårdens kompost. Utgången består av en cementgjuten trappa med ett räcke av svart rundjärn.

Den norra respektive västra ingången.

En trappa i den södra muren.

Skolan på kyrkans norra sida.

Vegetation

Från kyrkans västingång och ned till kyrkogårdens västra ingång leder en allé av rundklippta ca 4 m höga tujor, sju på vardera sidan. Tornet flankeras också av två höga gamla lindar. Inne på kyrkogården finns ryggäckar intill de flesta gravlinjerna, utom i kvarter B, på kyrkans södra sida.

Runt kyrkogården löper en trädkrans, som i den västra delen kompletteras med ytterligare en trädkrans på murens ytersida i norr och söder. I väster finns den yttre trädkransen med fyra relativt unga lönnar. På den norra sidan finns den yttre trädkransen med två lönnar och den inre med två höga kastanjer. En gammal lind står i det nordöstra hörnet samt en hägg. På den östra sidan står en kastanj och en hög lind. I söder finns en hög kastanj och två höga lindar.

Gångsystem

Huvudgrusgångarna bildar ett kors och leder från ingångarna i väster, norr och söder rakt fram till kyrkans huvudingång i väster. Dessa gångar är av naturgrus. I kvarter A, bredvid kyrkan på den norra sidan, leder en smal gång runt kyrkan. Denna är delvis av samma grus som huvudgången och delvis av sandblandat äldre grus. I kvarter B löper en nylagd gång av trädgårdsplattor fram till södra ingången. Till minneslunden från södra ingången löper en smal grusgång.

Gravvårdstyper

Låga och breda moderna vårdar dominerar större delen av kyrkogården. Här på Östra Stenby kyrkogård finns också till viss del linjevårdar bevarade från 1910-talet till början av 1970-talet. De är alla ganska små och utformningarna är de typiska för linjevårdar; små smala stående vårdar, små rektangulära liggare och i ett fall ett vitmålat träkors. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje varefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebar troligen inte systemet någon direkt "statusskillnad", men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Systemet upphörde på 1960-talet varefter flertalet linjegravar togs bort. Här finns det linjevårdar bevarade i kvarter B och C.

Det finns ett fåtal vårdar från tiden kring sekelskiftet 1800/1900. De är typiskt höga, smala och ofta utformade som s.k. bautasten eller stele. En vård från 1897 har utförts med en runliknande inskription. Det finns inga gravplatsomgärdningar som häckar, stenramar eller järnstaket.

Linjevård från 1933.

Linjevård i form av träkors från 1932.

Nämndemannen C E Härns gravsten till vänster är vad som brukar benämnas en stele. Den högra vården är daterad 1884 och har en runliknande inskription.

Det finns flera ålderdomliga kalkstenshällar, där de äldsta är från 1600-talet. Dessa är numera dock väldigt svårästa. De avritades 1989 av Sune Ljungstedt som är expert på äldre stenhuggeri. Se teckningarna på nästa sida.

Den vänstra och den mittersta av kalkstenshällarna ligger ute på tornets norra sida. Den högra står inne i kyrkans södra korsarm, vid dess östra yttervägg. Den gjordes till minne av komministern Lars Laurentius Jern, död 1789.

Minneslund

Minneslunden ligger i det sydöstra hörnet av kvarter B. I mitten finns en oval gräsmatta med en natursten och ett nyplanterat träd. Runt denna löper en smal grusgång intill vilken två parkbänkar placerats. Hela anläggningen omges av en 0,4 m hög ligusterhäck.

Minneslunden.

Byggnader

Det finns inte några byggnader utöver kyrkan inne på kyrkogården. Utanför kyrkans västra sida ligger ett litet äldre båtsmanstorp, Boglinatorpet, se bild på nästa sida.

Boglinatorpet, väster om kyrkogården.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Östra Stenby kyrka och kyrkogård med dess murar, trädkrans, gångar, runstenar och äldre gravvårdar bildar en väl sammanhållen miljö med mycket höga kulturhistoriska värden.

Kyrkogårdsmuren med sin kilade sten är relativt ung, men har ett högt värde. Den överensstämmer väl med kyrkans karaktär.

De höga träden i trädkransen visar på det parkideal som blev vanligt på landsortskyrkogårdarna framförallt under 1800-talet. Trädkransen är också markerad på den häradsekonomska kartan från 1870-talet. Av stort värde är den allé av tujor och runstenar som flankerar grusgången till kyrkans västtorn. Runstenarna ställdes upp där 1939 och ger en bild av socknens långa historia. De formklippta tujorna markerar tydligt huvudingången och bidrar starkt till den strikta karaktären. Gångar och rygghäckar utgör på samma sätt viktiga komponenter i den strikta miljön.

Ett mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i att så många vårdar finns kvar från det gamla linjegravssystemet. Sammanlagt är de 50 st. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebär att begravingarna skedde på linje varefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebär troligen inte systemet någon direkt "statuskillnad", men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Systemet upphörde på 1960-talet varefter flertalet linjegravar togs bort. Därför är det av vikt att linjevårdar bevaras så man kan följa ordningen på gravläggningarna. En annan anledning till att linjevårdarna är kulturhistoriskt värdefulla är att de indikerar hur kyrkogården tidigare varit indelad i områden med köpegravar och linjesystem.

Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. I det här fallet är "hemmansägare" helt dominerande, vilket man kan förvänta sig av en landskyrka som Östra Stenby. Andra titlar som förekommer på Östra Stenby kyrkogård är kyrkliga titlar, som

"F Kyrkovaktmästaren", "Kyrkoherden", "Kyrkotjänaren", "Kyrkovärden", "Predikant". För övrigt finns flera med titeln "Trädgårdsmästaren" och "Fiskaren".

På den norra sidan av tornet, i kvarter A, ligger flera äldre kalkstenshällar – museisténar. De har en hög ålder, från 1600-tal. De har ett mycket högt värde men är dessvärre i dålig kondition då de till stor del är mycket spruckna. Detta bör åtgärdas. Även i kvarter B finns flera äldre uppställda vårdar, däribland en häll i kalksten.

För övrigt finns ett äldre vattenkar, möjligtvis av koppar, som är värdefullt att bevara på kyrkogården.

För kyrkomiljöns helhet har det ditflyttade Boglinatorpet ett kulturhistoriskt värde.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A, norr om kyrkan.

Kvarter A

Kvarteret ligger på kyrkogårdens östra halva, på kyrkans norra sida.

Allmän karaktär

Kvarteret består av fyra raka nord-sydliga rader av gravar med rygghäckar.

Ingångar

På den norra sidan finns en ingång till kvarteret i den norra muren. Via grusgångar tar man sig till övriga kvarter.

Vegetation

De nord-sydligt orienterade rygghäckarna är från väster en 1 m hög idegran, en 0,7 m hög rosenspirea, en borttagen häck, en 1 m hög idegran samt en ca 1 m hög oxbärshäck. Öster om trappan i muren finns ett litet buskage av tall.

Gångsystem

Runt hela kvarteret innanför den yttersta raden gravar löper en grusgång av naturgrus. Genom mitten av kvarteret, genom två öppningar i häcksystemet, löper en liknande grusgång. Inne i kvarteret i öst-västlig riktning löper en gång av delvis övervuxna kalkstensplattor.

Gravvårdstyper

Samtliga vårdar utom två är från 1950- och 1960-talen. De är låga och breda och med små variationer i utseende och form. Till undantagen hör M von Posts s.k. bautasten från 1882, för övrigt den äldsta vården på ursprunglig plats, och C E Öhrwalls s.k. stele från 1889. En ovanlig form hittar man i köpmannen C A Anderssons familjevård där inskriptionen är gjord i en låg stenram. Flera grusgravar har funnits men är nu borttagna.

M von Posts s.k. bautasten (A 74).

C A Anderssons familjevård (A 101).

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

En stor del av värdet i kvarter A ligger i strukturen med rygghäckar och gångar. Enskilda gravvårdar har ett högt kulturhistoriskt värde. I stort sett alla gravvårdar är från 1950- och 60-talen, förutom två, de ovan nämnda M von Posts s.k. bautasten (A 74) och C E Öhrwalls s.k. stele (A 92). De står som markörer för ett tidigare högre ståndsområde på kyrkogården. I kvarteret förekommer även flera gravvårdar med någon form av titel. Dessa är särskilt intressanta eftersom titlar på gravvårdar kan berätta mycket om en trakts sociala struktur och näringsliv. Inom kvarter A finns flera olika titlar, såsom "Trädgårdsmästaren", "Byggmästaren", "Kyrkoherden", "Fiskaren" etc. Den vanligaste titeln på hela kyrkogården, som för övrigt även finns inom kvarter A, är "Hemmansägaren".

Kvarter B

Kvarteret ligger på den östra halvan av kyrkogården, söder om kyrkan.

Allmän karaktär

Kvarteret har tidigare varit avsett för allmänna gravar, linjegravar. Idag är nästan samtliga borttagna. Enstaka vårdar finns kvar och visar att kvarteret använts för linjegravar på 1910- och 1920-talen. Sammantaget finns mindre än 15 vårdar kvar. Intill kyrkväggen står en rad moderna vårdar utanför nummersystemet. I kvarterets sydöstra del har minneslunden anlagts.

Ingångar

I den södra muren finns en ingång med en trappa. För övrigt kommer man till området via grusgångar från övriga delen av kyrkogården.

Vegetation

Det finns inga rygghäckar i kvarteret. Enligt det äldre fotografiet från 1958 fanns det inga häckar då heller.

Gångsystem

I kvarter B löper en nylagd gång av trädgårdsplattor fram till södra ingången. Till minneslunden från södra ingången löper en smal grusgång.

Gravvårdstyper

Ett fåtal äldre gravvårdar återstår i form av fem linjevårdar från 1910- och 1920-talen. Dessa kompletteras med enstaka modernare. Enligt det äldre flygfotot från 1958 fanns inte heller då så många gravvårdar på gräsmattan bredvid kyrkan på den södra sidan, kvarter B.

Gravvårdar intill kyrkväggen på den södra sidan, kvarter B.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

I detta kvarter finns ett fåtal linjegravar bevarade. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebär att begravingarna skedde på linje varefter dödsfallen skedde. Äkta makar eller andra familjemedlemmar begravdes inte bredvid varandra. Från början innebär troligen inte systemet någon direkt "statusskillnad", men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. Systemet upphörde på 1960-talet varefter flertalet linjegravar togs bort. Därför är det av vikt att linjevårdar bevaras så man kan följa ordningen på gravläggningarna. En annan anledning till att linjevårdarna är kulturhistoriskt värdefulla är också att de indikerar hur kyrkogården tidigare varit indelad i områden med köpegravar och linjesystem. Ett exempel på en linjegravvård är det enkla träkorset (C 59) över Hedda Karlsson. Trävårdar är generellt sett ovanliga och uppnår sällan någon högre ålder. Titlar förekommer endast i två fall i kvarter B. Dessa är "Lantbrukaren" och "Kyrkoherden".

Kvarter C

Kvarteret ligger på den södra delen av den västra kyrkogårdshalvan. På dess norra sida ligger kvarter D och öster om C ligger B.

Allmän karaktär

Kvarteret har en strikt karaktär med rygghäckar. De flesta rygghäckarna är av tuja och går i nord-sydlig riktning. De löper ut från allén med höga tujor som flankerar mittgången som delar kyrkogården i två kvarter, C och D. I den västra delen av kvarteret finns linjegravar från 1930-1971.

Ingångar

Kvarteret ansluter till västra och södra ingången.

Vegetation

Raderna av gravar står mot rygghäckar i nord-sydlig riktning. Från väster till öster utgörs häckarna av en 1,2 m hög tuja, en 1,0 m hög tuja, en 1,2 m hög häck av oxbär, en nysatt oxbärshäck, två 0,4 m höga tujor samt en 1,2 m hög häck av oxbär. I kanten mellan huvudgången och kvarterets östra utkant står en hög lind.

Gångsystem

Kvarteret omges av grusade gångar, men den på kartan markerade grusgången mitt genom kvarteret är igensådd.

Gravvårdstyper

I kvarterets västra del finns rester efter linjegravssystem. I de två västligaste raderna finns 24 linjevårdar daterade mellan 1932 och 1940. I rad 3 och 4 från väster finns 14 linjevårdar daterade mellan 1940 och 1950. Rad 5 och 6 har 12 linjevårdar daterade mellan 1950 och 1971. I övrigt innehåller kvarteret huvudsakligen likartade breda vårdar från sent 1900-tal.

Kvarter C

Linjegravar i kvarter C.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Ett mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i att så många vårdar finns kvar från det gamla linjegravssystemet. Sammanlagt är de 50 st. Det är värdefullt att de bevaras för att kunna följa ordningen på gravläggningarna. Ett annat värde ligger i kvarterets struktur med dess

rygghäckar, vilket ger en strikt karaktär åt kyrkogården. Det finns flera gravvårdar som har någon form av titel. Den vanligaste titeln, både för kvarteret och kyrkogården för övrigt är "Hemmansägaren". Exempel på andra titlar är "Kyrkotjänaren", "Fiskaren", "Trotjänaren", "Smidesmästaren", "Köpmän". Det som utöver gravvårdar och struktur ger kvarteret, samt kvarter D, dess höga värde, är de uppställda runstenar som finns utmed den mittgång som löper fram till kyrkan, mellan de båda kvarteren. Deras ursprungliga placering är inte känd, de hittades inne i kyrkan på 1800-talet. Sedan 1939 står de uppställda i en monumental allé, ett initiativ av dr Artur Nordén.

Kvarter D

Kvarteret utgör den norra halvan av den västra delen av kyrkogården.

Allmän karaktär

Kvarteret är likartat som det närliggande kvarteret C, med en strikt rygghäckskaraktär. Skillnaden mellan kvarteren är att vårdarna är betydligt äldre och större. Här dominerar höga, smala vårdar från tidigt 1900-tal, oftast resta över hemmansägare och deras familjer.

Ingångar

Kvarteret ansluter till västra och norra ingångarna.

Vegetation

Raderna av gravar är indelade av rygghäckar i nord-sydlig riktning. Från väster finns en 1,2 m hög tuja, två 1,0 m höga tujor, en nedklippt oxbärshäck, en 1,5 m hög oxbärshäck samt en 0,6 m hög liguster. En hög lind växer i kvarterets östra utkant.

Kvarter D på kyrkogårdens nordvästra sida.

Gångsystem

Runt kvarteret löper grusgångar. Den södra gången, den som går mellan kvarter C och D, är den bredaste. På de andra sidorna är gången smalare och går innanför yttermuren.

Gravvårdstyper

I kvarterets inre finns en del linjegravvårdar bevarade, tillkomna mellan 1953 och 1961. Bland dessa finns ett vitmålat träkors. De övriga vårdarna domineras av låga och breda stenar i granit från 1960-1970-tal.

Kulturhistorisk bedömning

En stor del av det kulturhistoriska värdet ligger i kvarterets struktur med dess rygghäckar, vilket ger området en strikt karaktär. Till kvarteret hör tre runstenar som står uppställda längs mittgången som löper mellan kvarter C och D. Var de ursprungligen stod är omöjligt att säga. De blev kända under 1800-talet då de hittades i kyrkan när denna byggdes om. Därefter har de murats in i kyrkan och sedan på 1900-talet åter tagits fram och ställts ut. Det var 1939 som idén till "runstensallén" kom till och genomfördes.

Det finns också flera gravvårdar som har någon form av titel inom kvarteret. Förutom den mest förekommande titeln, "Hemmansägaren", finns även, för att nämna några "Lärarinnan", "Inspektoren", "Nämndemannen", "Godsägaren", "Kyrkoherden". Titlar är kulturhistoriskt intressanta då de ger information om vilka som verkat och levat i bygden. I kvarteret finns enstaka linjevårdar bevarade. Systemet med linjegravar växte fram under slutet av 1700-talet. Det innebar att begravingarna skedde på linje varefter dödsfallen inträffade. På så sätt kunde äkta makar och andra familjemedlemmar komma att begravas långt ifrån varandra. Från början innebar systemet troligen inte någon direkt "statuskillnad", men under 1800-talet övergick det till att bli en gravläggning för dem som inte kunde eller ville betala för en gravplats. När systemet upphörde 1964 togs flertalet linjevårdar bort på kyrkogårdarna. Det är av vikt att linjevårdar bevaras för att dels kunna följa ordningen på gravläggningarna, men också för att se den tidigare indelningen av kyrkogården.

Källor

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1 av 3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.

Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland...1760.

Faksimilutgåva 1993.

Elfström Gunnar. En bok om Gamla Linköping, 1996, Stålgården Förlag AB

Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.

Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-

Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.

Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.

Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.

Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.

Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.

Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.

Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.

Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

www.lantmateriet.se. Lantmäterikartor från 1703, 1727, 1866. Häradskarta från 1868-77

www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. Som 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

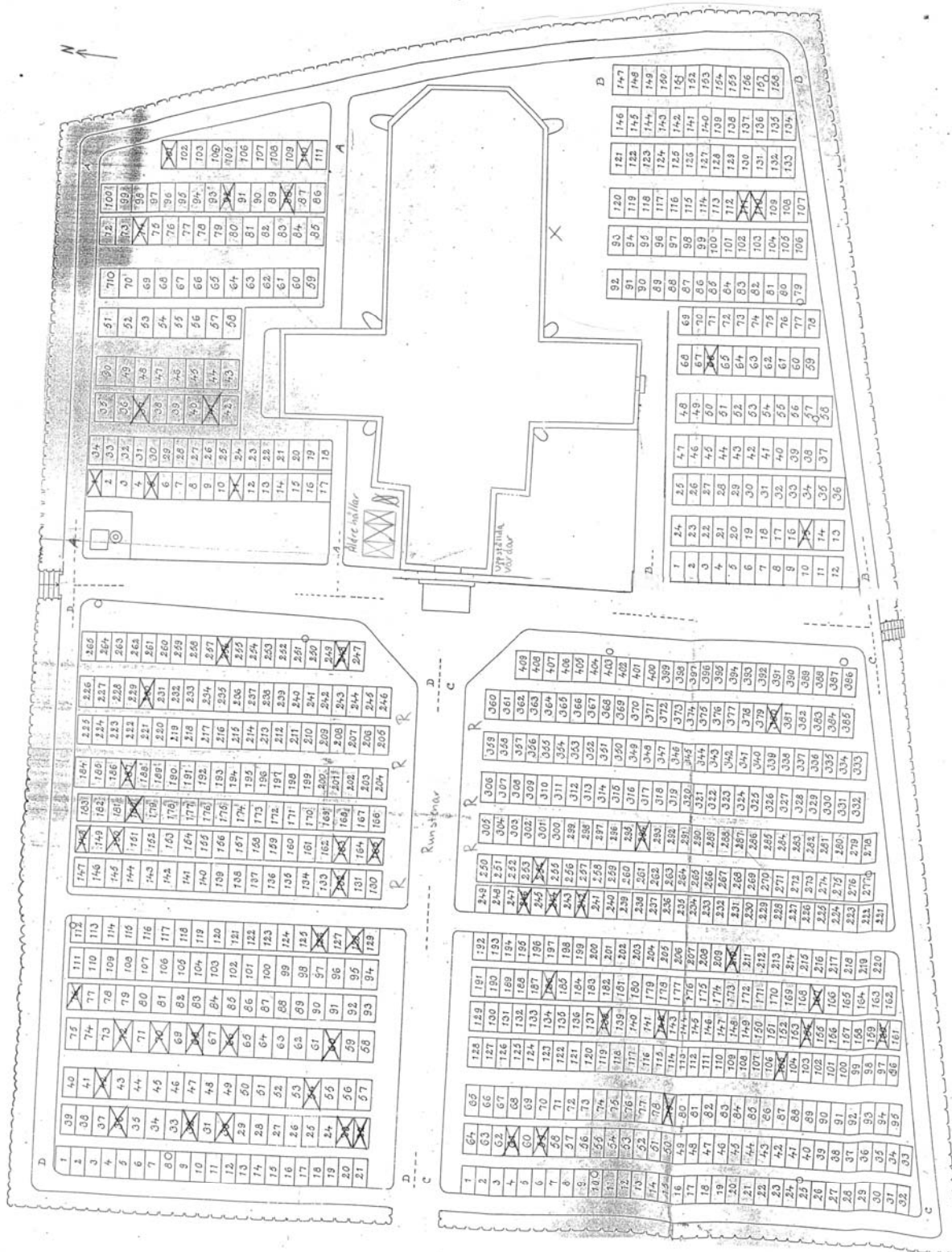
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m.m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m.m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Östra Stenby kyrkogård. Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse är markerade med ett X.